

І. В. Грабянчук

АДНАЎЛЕННЕ ЭКАНАМІЧНАЙ І САЦЫЯЛЬНАЙ ІНФРАСТРУКТУРЫ БАБРУЙСКАЙ ВОБЛАСЦІ Ў 1944–1945 ГГ.

Бабруйск быў вызвалены савецкімі войскамі ад нямецка-фашысцкіх акупантаў у ходзе наступальнай аперацыі “Баграціён” 29 чэрвеня 1944 г. (на падставе гэтай даты традыцыйна адзначаецца Дзень горада). У той жа дзень у Бабруйску быў створаны гарадскі камітэт партыі, выканаўчы камітэт гарадскога Савета дэпутатаў працоўных і іншыя гарадскія арганізацыі. Задачы, якія неабходна было вырашыць гэтым структурам, былі вельмі скла-

данымі. Матэрыяльныя страты, нанесеныя ў час вайны гаспадарцы і насельніцтву горада, дасягалі аднаго мільярда рублёў у цэнах таго часу. З 84 107 жыхароў даваеннага Бабруйска засталася 28 352 чалавекі [1, с. 675].

Праз непрацяглы прамежак часу пасля вызвалення Бабруйска ад акупацыі змяніўся яго адміністрацыйны статус – ён стаў абласным цэнтрам.

Бабруйская вобласць была ўтворана ў адпаведнасці з пастановай Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР “Аб утварэнні Бабруйскай, Гродзенскай і Полацкай абласцей у складзе Беларускай ССР” ад 20 верасня 1944 г.” У другім пункце гэтай пастановы было сказана: “Уключыць у склад названых абласцей наступныя гарады абласнога падпарадкавання і раёны: Бабруйскую вобл. з цэнтрам у г. Бабруйску: г. Бабруйск і раёны – Бабруйскі, Кіраўскі, Клічаўскі, Асіповіцкі, вылучыўшы іх са складу Магілёўскай вобл.; г. Слуцк і раёны – Грэскі, Капыльскі, Чырвонаслабадскі, Любаньскі, Слуцкі, Старобінскі, Старадарожскі, вылучыўшы іх са складу Мінскай вобл.; Глускі, Акцябрскі і Парыцкі раёны, вылучыўшы іх складу Палескай вобл...” [2, с. 16].

Найважнейшай задачай для Бабруйскай вобласці з’яўлялася аднаўленне мясцовай прамысловасці. 3 лістапада 1944 г. аблвыканкам прыняў рашэнне арганізаваць абласны трэст жыллёва-грамадзянскага будаўніцтва на базе будаўнічага ўчастка г. Бабруйска і звярнуўся з просьбай да Саўнаркама БССР адпусціць навастворанаму трэсту абаротных сродкаў на суму 300 000 рублёў [3, арк. 30]. Аднак вайна яшчэ працягвалася ў Еўропе і кіраванне савецкай эканомікай было падначалена мэце дасягнення канчатковай перамогі. Напрыклад, згодна загаду пад грыфам “сакрэтна” народнага камісарыята мясцовай прамысловасці БССР ад 27 снежня 1944 г. патрабавалася забяспечыць ад прадпрыемстваў Белметызтрэста ў гарадах Лідзе, Мінску, Барысаве і Бабруйску да 1 красавіка 1945 г. выраб 500 тон паковок для высокаводных мастоў [4, арк. 11] (пакоўка – гэта загатоўка ці гатовы выраб, які атрымліваецца коўкай або гарчай аб’ёмнай штампоўкай у кавальска-штампавачнай вытворчасці).

Ва ўмовах ваеннага часу задача забеспячэння прадпрыемстваў працоўнымі рэсурсамі часта вырашалася за кошт працоўных мабілізацый. Такім шляхам было набрана 100 працаўнікоў для Бабруйскага абласнога будаўнічага трэста: 85 чалавек з Бабруйска і 15 чалавек – з Слуцка [5, арк. 30, 62]. Акрамя таго, Бабруйскі аблвыканкам мабілізаваў у чацвёртым квартале 1944 г. для наркамата чорнай металургіі 1 350 чалавек і Галоўнафтазбыту г. Бабруйска – 20 чалавек з ліку мясцовага працаздольнага насельніцтва па раёнах вобласці. Усе 1 350 мабілізаваных з вёсак 12 раёнаў вобласці (найбольш з Слуцкага і Глускага) былі адпраўлены на прадпрыемствы Чалябінскай вобласці, у тым ліку на Магнітагорскі металургічны камбінат. Нарэшце, 480 чалавек (420 з вёсак і 60 з Бабруйска) былі мабілізаваны для аднаўлення прадпрыемстваў на тэрыторыі Беларусі: у Мінску, Гомелі, Бабруйску і іншых населеных пунктах. З бабруйскіх прадпрыемстваў неадкладнаму аднаўленню падлягалі хлебазавод, маслакамбінат, кандытарская фабрыка, вінзавод [5, арк. 62–64, 70–71]. Больш падрабязна тэма працоўных мабілізацый у Бабруйскай вобласці разгледжана ў спецыяльным артыкуле аўтара [6].

Урадам БССР для аднаўлення мясцовай прамысловасці вобласці на чацвёрты квартал 1944 г. было адпушчана звыш 500 тыс. руб. Да канца лістапада 1944 г. працоўныя вобласці аднавілі да сотні прадпрыемстваў мясцовага значэння [7].

4 студзеня 1945 г. у Бабруйску адбылася нарада працаўнікоў мясцовай прамысловасці. На ёй было адзначана, што найлепшых паказчыкаў дасягнуў Бабруйскі гарпрамкамбінат: за кароткі тэрмін узноўлены тры млыны, скурзавод, мылаварная вытворчасць, арганізаваны швейная, ганчарная вытворчасць, бляшана-слясарныя майстэрні. Працаўнікі мясцовай прамысловасці Бабруйскай вобласці абавязаліся ў 1945 г. выпусціць прадукцыі на 3,9 млн руб., павысіць прадукцыйнасць працы на 5 %, дабіцца поўнага выкарыстання адпушчаных на будаўніцтва сродкаў. У мэтах паспяховага выканання плана нарада паставіла выклікаць на сацыялістычнае спаборніцтва працаўнікоў мясцовай прамысловасці Палескай вобласці [8].

Вядома, што аднаўленне разбуранай вайной гаспадаркі ў Беларусі адбылося і з прыцягнем рабочай сілы нямецкіх ваеннапалонных. На прадпрыемствах Бабруйскай вобласці іх працавала 12 300 чалавек (у колькасці ад 750 да 1 200 на асобных прадпрыемствах). Нормы выпрацоўкі і працягласць працоўнага дня для гэтай катэгорыі работнікаў устанаўліваліся адпаведна з тымі расцэнкамі, які дзейнічалі на адпаведных прадпрыемствах [9, арк. 182–182 адв.].

Адначасова з аднаўленнем эканамічнага патэнцыялу развівалася і сацыяльная сфера. У кастрычніку 1944 г. Бабруйскі гарсавет дэпутатаў працоўных прыняў рашэнне “Аб аднаўленні горада Бабруйска і ўдзеле насельніцтва ў аднаўленчых работах”. На першы масавы нядзельнік, які адбыўся 15 кастрычніка 1944 г., выйшлі цэлыя працоўныя калектывы, тысячы рабочых і служачых Бабруйска. Абласная газета “Савецкая Радзіма” адзначыла некалькі калектываў, якія найлепш вызначыліся ў той дзень, у тым ліку вучні і педагогі школ № 6, 9 і 16. У такіх нядзельніках удзельнічалі ўсе вучні, пачынаючы з трэцяга класа [10].

Абласная газета “Савецкая Радзіма” пісала: “На будаўніцтва і аднаўленне г. Бабруйска ў 1945 г. будзе выдаткавана каля 20 млн. руб., намечана правесці вялікія будаўнічыя і аднаўленчыя работы. Працоўныя горада атрымаюць новы жыллёвы фонд, два буйнейшыя аб’екты: Дом Камуны і Дом Калектыва. У Бабруйску ў гэтым жа годзе будзе пабудаваны шэраг прыгожых будынкаў, як гарадскі і абласны Дамы Саветаў, новая гасцініца і г.д.” [11].

Зімой 1944/1945 гг. у жыхароў Бабруйскай вобласці нечакана з’явілася новая часовая крыніца даходаў. Справа ў тым, што за часы акупацыі ў лясах значна павялічылася папуляцыя ваўкоў. Гэта прывяло да таго, што шэрыя драпежнікі пачалі часта нападаць на рабочую жывёлу. Бабруйскі аблвыканкам 19 студзеня 1945 г. прыняў пастанову “Аб мерапрыемствах па знішчэнні ваўкоў на тэрыторыі Бабруйскай вобласці”. Паводле яе ствараліся адмысло-

выя паляўнічыя брыгады, якія займаліся адстрэлам ваўкоў. Нарыхтоўчыя канторы павінны былі “...адпускаяць здатчыкам ваўчыных шкур па адпускных дзяржаўных цэнах спіртагарэлачных вырабаў з разліку:

а) за дарослага ваўка ці ваўчыцу – 3 літры;

б) за маладога ваўка-шчанюка – 2 літры;

в) за знішчэнне цэлага ваўчынага гнязда – 5 літраў” [12, арк. 23–23 адв.].

У жніўні 1945 г. аблвыканкам абавязаў Бабруйскі гарадскі выканаўчы камітэт добраўпарадкаваць рынкі горада. Неабходна было іх агародзіць, размясціць гандлёвыя памяшканні, абсталяваць крытыя сталы, адвесці памяшканні побач з рынкамі пад заезжыя двары калгаснікаў і інш. Для падтрымання грамадскага парадку прадугледжваліся наступныя захады: “а) устанавіць пасты міліцыі на рынках паўсядзённа; б) забараніць на тэрыторыі рынка выступленні спевакоў, гадалак, шарманшчыкаў, азартныя гульні; в) узмацніць барацьбу са спекуляцыяй і перакупнікамі на рынку” [13, арк. 227].

Адной з найважнейшых задач пасляваеннага адраджэння было наладжванне сістэмы адукацыі. Паколькі Бабруйск стаў абласным цэнтрам, то значна ўзрасла яго роля ў падрыхтоўцы педагагічных кадраў.

У 1944 г. пачало сваю працу Бабруйскае педагагічнае вучылішча. На першапачатковым этапе яго калектыву давялося працаваць у невыносна цяжкіх абставінах. Найбольшыя складанасці выклікала тое, што ў адным будынку размяшчаліся педагагічнае вучылішча і 5-я няпоўная сярэдняя школа. Зразумела, што ўзгадніць час заняткаў адначасова ў дзвюх навучальных установах было даволі цяжка. Наяўнасць своеасаблівага “двоеўладдзя” мела негатыўны ўплыў на настроі педагогаў. Напрыклад, у пратаколе пасяджэння педагагічнай рады вучылішча ад 6 снежня 1944 г. зафіксаваная такая думка (аўтарская арфаграфія захоўваецца): “Налічча 2-х дырэктараў адбіваецца на ўсёй рабоце. Няма ніякага парадку ні ў снабжэнні, ні ў выплаце зарплат, няма свету, халодна ў класах”. Іншы ўдзельнік пасяджэння працягвае: “... часта не даюць хлеб, затрымліваецца вельмі доўга зарплата, няма сшыткаў, кніг і г.д. Няма ніякіх паказанняў наркамасветы аб праграме па беларускай літаратуры” [14, арк. 3]. Кіраўніцтва, зразумела, прызнавала наяўнасць цяжкасцяў, казалі пра неабходнасць звяртацца за дапамогай у абласны аддзел народнай адукацыі (аблана), але “...за ўсе недахопы ў рабоце ўсё роўна адказвае настаўнік” [14, арк. 3].

Бабруйскае педагагічнае вучылішча было адным з буйнейшых у рэспубліцы па кантынгенце навучэнцаў. На пачатак верасня 1945 г. у ім навучалася 500 студэнтаў. Цікава адзначыць, што шмат яго выпускнікоў накіроўваліся па размеркаванні ў заходнія раёны Беларусі [15].

Паколькі Бабруйск, як было сказана вышэй, з верасня 1944 г. стаў абласным цэнтрам, то ў сістэме адукацыі з’явіўся новы элемент – Бабруйскі абласны інстытут удасканалення настаўнікаў. Ён быў створаны па рашэнні калегіі міністэрства асветы БССР у кастрычніку 1944 г. Пры гэтым на працягу першага месяца ўсю арганізацыйную працу выконваў толькі адзін чалавек – дырэктар інстытута І. М. Елісееў. У лістападзе 1944 г. міністэрства

асветы БССР прыслала на працу ў інстытут чатырох супрацоўнікаў. У архіўных дакументах іх прозвішчы пададзены без ініцыялаў – Лаўрынавец, Сасіновіч, Шадоба, Рабкіна. У такім складзе Бабруйскі інстытут удасканалення настаўнікаў працаваў увесь 1944/45 навучальны год. Поўнасьцю (у колькасці 6 чалавек) ён быў укамплектаваны толькі напрыканцы 1946 г. [16, арк. 11]. Галоўнымі задачамі інстытута былі: 1) павышэнне кваліфікацыі настаўнікаў і кіраўнікоў школ, гарадскіх і раённых аддзелаў народнай адукацыі; 2) вывучэнне і абагульненне лепшага педагагічнага вопыту ў працы настаўнікаў і школ Бабруйскай вобласці; 3) аказанне сістэматычнай дапамогі настаўнікам, райпедкабінетам і вясковым метадычным аб'яднанням у арганізацыі і правядзенні метадычнай работы [Там жа, арк. 11].

Толькі за 1945 г. і 1946 г. Бабруйскім інстытутам удасканалення настаўнікаў было падрыхтавана звыш 60 метадычных распрацовак (з іх 20 – для пачатковых класаў), арганізавана тры выставы па навучальна-выхаваўчай рабоце школ вобласці. Выставачныя матэрыялы вобласці былі накіраваны на рэспубліканскія з'езды настаўнікаў, якія праходзілі на працягу 1944/1945 і 1945/1946 навучальных гадоў. Дасланыя матэрыялы былі станоўча ацэнены міністэрствам асветы БССР. Метадычнымі семінарамі было ахоплены каля 1 тыс. чалавек. Пры гэтым Бабруйскі інстытут удасканалення настаўнікаў не меў уласнага памяшкання, многія яго супрацоўнікі працавалі па сумяшчальніцтву, не было інтэрнату для педагогаў, якіх склікалі на курсы і семінары, адчуваўся востры недахоп метадычнай літаратуры [16, арк. 12–13].

Важнай складовай часткай культурнага жыцця адроджанага пасля вайны Бабруйска з'яўлялася дзейнасць абласнога драматычнага тэатра. Пытанне аб яго працы ўпершыню было разгледжана на пасяджэнні аблвыканкама 3 студзеня 1945 г. У матэрыялах да пратакола пасяджэння сказана, што “...нягледзячы на 6-месячнае існаванне тэатра, творчы калектыў апошняга не прыступіў да сур'ёзнай працы і не адкрыў да гэтага часу тэатральнага сезона...” [17, арк. 6]. Выходзіць, што тэатр быў адноўлены адразу пасля заканчэння акупацыі. Абласны выканаўчы камітэт вызначыў мерапрыемствы па яго далейшым развіцці і пастанавіў адкрыць тэатральны сезон у студзені 1945 г. Аднак на аднаўленне будынку тэатра першачаткова было выдзелена мала сродкаў, таму аблвыканкам 27 ліпеня 1945 г. прасіў ўрад – Савет народных камісараў БССР – павялічыць на 1945 г. ліміты па драмтэатру, усяго 650 тыс. руб. [18, арк. 181].

У студзені-лютым 1946 г. у Бабруйскі тэатр быў камандзіраваны выдатны беларускі кампазітар Я. К. Цікоцкі для працы над музыкай да спектакля “Дама-невідзімка”. Цікоцкі пачынаў свой працоўны і творчы шлях у Бабруйску ў 1920-х гг., пра што ўзгадаў у інтэрв'ю газеце “Савецкая Радзіма” [19]. 29 красавіка 1946 г. адбылося абмеркаванне працы Бабруйскага абласнога тэатра, у якім удзельнічалі запрошаныя прадстаўнікі з іншых тэатраў рэспублікі. Галоўная выснова, зробленая на абмеркаванні: скончаны першы этап у жыцці калектыва – прынцыповае нараджэнне тэатра, але наперадзе яго чакае яшчэ шмат працы. Таксама было адзначана, што далей у Бабруйскі абласны тэатр будуць прыязджаць буйныя майстры для пастаноўкі спектак-

ляў. Адпаведна актуальным станавілася пытанне пра яго творчае спаборніцтва з найстарэйшым тэатрам Беларусі – Дзяржаўным рускім тэатрам у Мінску. Нарэшце Бабруйскі тэатр збіраўся адправіцца ў гастрольную паездку, якая павінна была стаць яго першай сур’ёзнай творчай справаздачай [20, арк. 1–4].

Такім чынам, аднаўленне эканамічнай і сацыяльнай інфраструктуры Бабруйскай вобласці ў 1944–1945 гг. адбывалася дастаткова хуткімі тэмпамі. Галоўную ролю ў гэтым працэсе адыгрываў працоўны энтузіязм народа, імкненне людзей як мага хутчэй загаіць нанесеныя вайной раны, наладзіць мірнае жыццё. Партыйныя і савецкія органы актыўна выкарыстоўвалі гэты рэсурс праз агітацыйныя і прапагандысцкія каналы, але ж для пераадолення маштабных разбурэнняў яго было недастаткова, таму шырока выкарыстоўваўся і адміністрацыйны прымус, напрыклад, праз правядзенне працоўных мабілізацый. Даволі значным кантынгентам працоўнай сілы ў распараджэнні ўлад былі нямецкія ваеннапалонныя. У сацыяльнай сферы першаступеннае значэнне мела аднаўленне сістэмы адукацыі, а таксама адраджэнне падрыхтоўкі ў Бабруйску педагагічных кадраў, якая была спыненая ў другой палове 1920-х – 1930-я гг. Вялікая ўвага надавалася аднаўленню Бабруйскага драматычнага тэатра, дзейнасць якога мела значны ўплыў на развіццё культуры як у вобласці, так і ў рэспубліцы.

ЛІТАРАТУРА

1. Памяць : гіст. дакум. хроніка Бабруйска. – Мінск : Выш. шк., 1995. – 756 с.
2. Административно-территориальное устройство БССР : справочник : в 2-х т. / Главное архивное управление при Совете Министров БССР, Институт философии и права АН БССР. – Т. 2 (1944–1980 гг.). – Минск : Беларусь, 1987.
3. Бабруйскі занальны дзяржаўны архіў (БЗДА). – Ф. 254. Воп. 1. Спр. 18.
4. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь (НАРБ). – Ф. 119. Воп. 4. Спр. 1.
5. БЗДА. – Ф. 254. Воп. 1. Спр. 18.
6. *Грабянчук, І. В.* Працоўныя мабілізацыі ў Бабруйскай вобласці ў 1945 г. / *І. В. Грабянчук* // *Інновацыйныя працэсы ў сацыяльна-эканамічным развіцці* : матэрыялы VI Міжнароднага навукова-практ. канф., Бабруйск, 15 дек. 2016 г. / редкол.: В. М. Ковальчук (пред.) [и др.]. – Минск : РИВШ, 2016. – С. 28–33.
7. Савецкая Радзіма. – 1944. – 25 лістапада. – С. 1.
8. Савецкая Радзіма. – 1945. – 7 студзеня. – С. 4.
9. БЗДА. – Ф. 254. Воп. 1. Спр. 72.
10. Савецкая Радзіма. – 1944. – 22 кастрычніка. – С. 3.
11. Савецкая Радзіма. – 1945. – 11 студзеня. – С. 3.
12. БЗДА. – Ф. 254. Воп. 1. Спр. 18.
13. БЗДА. – Ф. 254. Воп. 1. Спр. 75.
14. БЗДА. – Ф. 795. Воп. 1. Спр. 2.
15. Савецкая Радзіма. – 1945. – 9 верасня. – С. 2.

16. БЗДА. – Ф. 1161. Воп. 1. Спр. 4.
17. БЗДА. – Ф. 254. Воп. 1. Спр. 72.
18. БЗДА. – Ф. 254. Воп. 1. Спр. 75.
19. Савецкая Радзіма. – 1946. – 17 студзеня. – С. 1.
20. НАРБ. – Ф. 799. Воп. 1. Спр. 95.